

# Tiskovne pravde na Kranjskem v šestdesetih letih 19. stoletja

TANJA ŽIGON

SREDI SEPTEMBRA 1863 JE LJUBLJANSKI časnik *Naprej* v rubriki »Važnejše dogodbe« objavil kratko novico, da je »[n]ajvišji sodni dvor [...] potrdil, da mora deželni poslanec in lastnik časopisa 'Presse' v tiskarskej tožbi obsojeni g. Avgust Zang zarad zanemarjene pazljivosti plačati 100 gld. globe« (Anon 1863b). Takšne in podobne vesti niso bile nobena redkost, pravzaprav ravno obratno, dnevno so polnile časopisne stolpiče. Usodo dunajske *Die Presse* kot tudi usodo številnih drugih časnikov in časopisov, ki so jih v tem času izdajali v avstrijskem cesarstvu (Melishek in Seethaler 2005: 52–92), je delilo tudi časopisje na Slovenskem. Marčna revolucija je sicer za kratek čas odpravila preventivno cenzuro (Cvirn 2010: 18–21), prinesla večjo svobodo na področju tiska in posledično povzročila pravo poplavo na novo ustanovljenih časnikov, tudi na Slovenskem (Priatelj 1955: 163–242; Cvirn 2010: 22; Amon in Erjavec 2011: 84–96). A že 13. marca 1849 je bila sprejeta t. i. »postava zoper krivo rabo tiska«, ki je na eni strani sicer res odpravljala cenzuro in zagotavljala svobodo tiska, na drugi strani pa je za kršitve tiskovnega zakona in kazenske zakonodaje predvidela celo kazenski pregon (Cvirn 2010: 24; Zajc in Polajnar 2012: 24). V petdesetih in šestdesetih letih 19. stoletja so oblasti tiskovne zakone spreminjale, dopolnjevale in zaostrovale, kar je močno vplivalo na delo urednikov, tiskarjev in lastnikov listov, ki so jih tiskovne pravde mnogokrat močno udarile po žepu in nemalokrat zakrivile tudi dokončni zaton njihovih časopisov.

V nadaljevanju so najprej obravnavani temeljni zakoni s področja tiska, nato pa so predstavljeni primeri tiskovnih tožb, s katerimi so se soočili trije vidnejši časniki na Slovenskem, in sicer prvi slovenski politični list *Naprej* (1863), časnik za domovinske interese *Triglav*, ki je pisan v nemškem jeziku v Ljubljani izhajal med letoma 1865 in 1870, s krajšim premorom leta 1866, in liberalni časnik *Slovenski narod* (1868–1943), ki je med bralce prvič prišel aprila 1868 v

Mariboru, po smrti prvega urednika Antona Tomšiča leta 1871 pa se je uredništvo preselilo v Ljubljano.

## Tiskovna zakonodaja in drugi zakoni, vezani na izdajanje periodičnih publikacij

Ko je bil 27. maja 1852 sprejet novi tiskovni red, t. i. »postava za tisk« (v veljavo je stopil septembra istega leta), je bil ponovno uveden sistem (pred)cenzure, poznan iz predmarčnega obdobja, s čimer so se zadeve na časninarskem področju v Habsburški monarhiji močno zaostrele. Zaradi finančnih posledic so bili uredniki prisiljeni k veliki previdnosti. Janez Jesenko (1884: 37) je o zakonu zapisal, da je »popolnem uničil prejšnjo svobodo tiska ter časopisom usta zamašil«, pri čemer mu je pomagal še *Kazenski zakon o hudodelstvih, pregreškib in prestopkib* (*Strafgesetz über Verbrechen, Vergehen und Übertretungen*; RGBI 1852/117),<sup>1</sup> ki je prav tako dobil cesarjevo sankcijo maja 1852. Jesenko ugotavlja, da je tiskovni zakon zasledoval cilj

duhu časopisov vzeti vso samostalnost, kar se mu je posrečilo s tem, da je spodkopal *nezavisnost* onim, ki so časopise spisovali in jih pred svetom zastopali. Sredstvo v to pa mu je bilo, da ni toliko pretil osobi, temveč najbolj *časninarskemu podjetju* samemu. Zato je pretila dvojna kazen vsakemu prestopku: zasega posamičnih številk časopisa (§. 25 tisk. zak.), prepoved časopisa za nekaj časa ali popolna prepoved za zmiraj (§. 22 tisk. zak. in §. 29 kaz. zak.); poleg tega je druga kazen pretila *spisatelju* članka, *prestavljalcu*, *izdajatelju*, *uredniku*, *tiskarju* in *založniku* časopisa; ta kazen zadene njih osobno svobodo ali pa uloženo zavarščino, katere po obsodbi več ali manj izgubi (§§. 7 in 28 kaz. zak.). Sodnik je vsled posamičnih odstavkov moral presojeti ne le posamične *izraze* in *stavke*, ampak tudi o *posledicab*, katere bi morebiti čitatelj iz prijavljenega članka sklepal. Razne take mogoče posledice so mu morale biti posebna hudodelstva, o katerih je imel izreči svojo obsodbo. Kazenski zakonik ga je silil, da je *predmetnega* (objektivnega) hudodelstva iskal v *podmetnem* (subjektivnem) utisku. Kako raztegljive, kako nevarne so take določbe, pričajo pač najočitnejše one besede francoskega državnika (Talleyrand-Périgord): »Dajte mi par zapisanih besed, in pisatelja bodem spravil na vislice.« (Jesenko 1884: 37–38)

Pristojnosti nekdanjih cenzorjev so se z novimi zakoni prenesle na sodnike in tožilce, ki so imeli odslej v rokah škarje in platno. Razmere na področju periodičnega tiska se niso bistveno izboljšale niti potem, ko je bila 27. novembra 1859

<sup>1</sup> Slovenski prevodi kazenske postave iz leta 1852 so tukaj in v nadaljevanju prevzeti po slovenski izdaji pravnikarja Jakoba Kavčiča (1889: 1–190).

v 53. številki *Državnega zakonika* (RGeBl 1859/212) objavljena novela k tiskovnemu zakonu, ki je na načelni ravni obljubljala skorajšnje izboljšanje stanja v časopisni branži: tako so se odslej na primer koncesije res lahko prenašale tudi na dediče izdajateljev listov, a po drugi strani so bile naenkrat kompromitirane in kaznive celo tiste objave, ki so se samo zdele takšne, da bi lahko koga užalile, kalile javni red in mir ali slabile zaupanje v vlado. Po oktobrski diplomii 1860 in razglasitvi ustave 1861 se je začela nazivati postopna liberalizacija na področju tiska. Osnutek novega tiskovnega zakona (*Preß-Gesetz*; RGeBl 1863/6: 145–156) je bil pripravljen in predložen v obravnavo državnemu zboru že leta 1861, vendar so ga obravnavali in sprejeli šele oktobra 1862, decembra je dobil cesarjevo sankcijo in je skupaj z novim tiskovnim procesnim redom (*Gesetz über das Strafverfahren in Preßsachen*; RGeBl 1863/7: 157–161) stopil v veljavo šele marca 1863 (Olechowski 2006: 1509). Tako določbe represivnega tiskovnega zakona kot tudi procesnega reda, ki ju je dopolnjevala še novela k civilnemu kazenskemu in vojaškemu kazenskemu zakoniku z dne 17. decembra 1862 (*Gesetz, betreffend einige Ergänzungen des allgemeinen und des Militär-Strafgesetzes*; RGeBl 1863/8: 161–164),<sup>2</sup> so kot Damoklejev meč visele nad izdajatelji, uredniki in tiskarji. Odslej so državni pravdniki lahko po uradni dolžnosti ukrepali pri »pregreških in prestopkih zoper varnost poštenja ali časti« (Kavčič 1889: 176) in branili »ustavo, državni zbor in deželne zборе, vse javne uradnike, vojake in duhovnike, gledé na njih službena opravila pred napadi in razžaljenju v časnikih« (Jesenko 1884: 42–43). Zaradi takšne prakse se je razširil spekter prestopkov, saj so »ustavoverci neprestano rabili to dvojerezno orožje zoper vse časopise in časopisce, ki neso v njih rog trobili« (prav tam: 43).

Novi tiskovni zakon za obravnavo tiskovnih deliktov ni obnovil porotnih sodišč za tiskovne zadeve, temveč je jurisdikcijo še naprej prepuščal sodnim senatom pri okrožnih in deželnih sodiščih, poleg subjektivnega obtožnega postopka, ki je bil uperjen zoper odgovorno osebo, pa je uvajal še objektivni postopek, pri katerem je zadostovala že ugotovitev, da »je bilo z vsebino neke tiskovine storjeno kaznivo dejanje« (RGeBl 1863/6; Cvirni 2010: 32–33). Nadalje je zakon sicer odpravil koncesije in zahteval le najavo izdajanja novega časopisa z vsemi potrebnimi podatki, toda v primeru, da bi bili ti napačni, sta bila za odgovorno osebo zagrožena kazen od 50 do 200 glđ in zapor od enega tedna do

<sup>2</sup> Tudi slovenski prevodi iz tiskovnega zakona in nekaterih dopolnitev občnega in vojnega kazenskega zakona so tu in v nadaljevanju prevzeti po slovenski izdaji Jakoba Kavčiča (1889: 191–214).

enega meseca. Omenjena kazen je doletela tako izdajatelja kot tudi založnika, urednika in tiskarja. Nadalje je bila z zakonom odpravljena (pred)cenurna dolžnost in je bilo treba časopis predložiti policiji in pravdništvu šele z začetkom distribucije, po drugi strani pa je bilo treba za vse periodične tiske še vedno položiti varščino, ki je glede na število prebivalstva v mestu in okolici, kjer je časopis izhajal, znašala od 1.000 do 8.000 gld (§ 13 in 14).<sup>3</sup> Vrtoglave vsote so bile hud finančni zalogaj predvsem za ekonomsko šibkejše izdajatelje časopisov. Poleg tega je bila v razvpitem § 38 predvidena možnost zaplembe ter celo suspenzije, torej zaustavitve izdajanja časopisa do treh mesecev, npr. v primeru, ko je bila za storjeni tiskovni delikt predvidena zaporna kazen, ki je bila daljša od pet let, ali pa se je časopis v enem letu dvakrat oz. trikrat znašel v postopku zaradi kaznivega dejanja pregreška ali prestopka. Država si je torej pri kazenskem pregonu opozicijskega tiska pomagala z zelo elastičnimi zakoni, s t. i. »kavčuk paragrafi« (Zajc in Polajnar 2012: 15) iz kazenskega zakona, med katere štejejo »razžalitev Veličanstva« (§ 63), »razžalitev udov cesarskega roda« (§ 64), »motenje javnega pokoja« (§ 65), »v nič devanje ali poniževanje naredb oblastnij in podšuntovanje zoper državne ali občinske oblastnije, zoper posamske organe vladarstva, zoper svedoke ali zavedne može« (§ 300), »draženje k sovražnosti zoper narodnosti, verske družbe, skupščine itd.« (§ 302) ali »javno poniževanje ali zaničevanje ustanov zakona, rodbine, lasti ali pohvala nezakonitih ali nenravnih dejanj« (§ 305) (Cvirn 2010: 35; prim. tudi Kavčič 1889: 32, 115–116). Dejstvo je, da je država sistematično nastopala proti kakršnim koli težnjam opozicijskega tiska, da bi izražal dvome o preveč centralistični februarski ustavi.

Delno olajšanje je prinesla Belcredijeva vlada sredi šestdesetih let, ki je razglasila tiskovno amnestijo, da ne bi po nepotrebem ustvarjali t. i. »narodnih mučnikov« (Cvirn 2010: 35; Malle 1979: 118–119), torej časnikarjev, ki so zaradi tiskovnih pravn pristali za zapahi ali pa so jih te močno udarile po žepu, svoj položaj pa so nato spretno izkoristili v politične namene. Toda že menjava vlade leta 1867 z nastopom vnetega zagovornika dualizma, Ferdinanda grofa Beusta, federalistično in protidualistično usmerjenim listom ni prinesla nič dobrega, temveč zgolj ponovno zaostritev na področju tiskovne politike. Celovski *Slovenec* je 13. aprila 1867 v novici z naslovom »Hudi časi« potožil, da »ima federalistična žurnalistika v Pragi v malo tednih pričakovati več tiskarskih pravn, kakor celi čas pod Schmerlingom in Belcredijem« (Anon 1867).

<sup>3</sup> Če znesek 1.000 gld preračunamo v evre, bi to pomenilo okoli 13.600 evrov (prim. Historični pretvornik valut 2022).

Razmere so terjale ukrepanje. Peticijo, ki je zahtevala svobodo tiska, je 23. julija 1867 državnemu zboru predložil eden izmed njenih podpisnikov, slovenski poslanec Vinko Fereri Klun (Cvirn 2010: 37). Jeseni 1868 je bila novela k tiskovnemu zakonu s cesarjevo sankcijo potrjena (RGI 1868/142: 409–411). Med drugim je določala, da odgovorni urednik svojega dela ne sme opravljati le, »dokler trpi sodnijski spor ali preiskovalni zapor« (Kavčič 1889: 198), v primeru pa, da je odgovorni urednik zaradi svoje nepozornosti objavil neprimerno vsebino, je bil sam odgovoren za hudodelstvo ali pregrešek. Ugodneje se je spremenil § 16 kazenskega zakona v tiskovnih zadevah, ki so ga dopolnili s pravico pritožbe na odločitev sodišča v roku osmih dni, prav tako pa je bil v celoti preklican § 38 tiskovnega zakona, ki je omogočal zaplembo ali suspenzijo časopisa za tri mesece.

Sedemdeseta leta 19. stoletja so sprva prinesla nov in svobodnejši veter in pozitivno tiskovno politiko. Konservativna vlada Alfreda grofa Potockega je 22. aprila 1870 razglasila amnestijo za vsa dotedanja tiskovna hudodelstva, pregrehe in prestopke, takšno politiko pa je nadaljevala tudi vlada Karla grofa Hohenwarta, ki je amnestijo razglasila februarja 1871. Šele liberalna vlada Adolpha kneza Auersperga (od 25. 11. 1871) je ponovno pričela z grobim obracunavanjem, predvsem z opozicijskim tiskom na Češkem (Cvirn 2010: 39). Kot piše Olechowski (2006: 1513–1514), so porotna sodišča pogosto razsojala v prid obtožencev, kar ni bilo v skladu s pričakovanji oblasti, zato so pravdniki večkrat posegali po objektivnem postopku, ki je zagotavljal obdolžilno sodbo. Naslednji korak pa je bila sprememba kazenske zakonodaje. Z novim kazenskopravnim redom z dne 23. maja 1873 (*Gesetz vom 23. Mai 1873, betreffend die Einführung einer Strafprozeß-Ordnung*) so objektivni postopek še razširili in zaostri. Če pred tem kazni niso izrekli zaradi prestopkov, je novi zakon v § 493 pregon po uradni dolžnosti razširil na privatne prestopke, če je to zahteval javni interes. Prav tako je bila skorajda onemogočena pritožba, če so list zasegli, ostala je pravica do ugovora, a je romala le do sodišča, ki je zasego potrdilo, in kvečjemu še do višjega sodišča (§ 494) – večinoma neuspešno (Cvirn 2010: 40). Tako ne preseneča, da je Josip Jurčič decembra 1876 v pismu Josipu Vošnjaku tožil, da je bil v njegovem ljubljanskem *Slovenskem narodu* zaplenjen članek »Italijanizem in Avstrija«, ki ga je tržaška *Edinost* smela brez težav natisniti:

Ta članek v Trstu nij bil konfisciran, je tudi obrnjen samo proti onim Italijanom, ki iz Avstrije ven škilijo, vlada se niti ne omenja. A v Ljubljani je bil konfisciran, dasi sem si ga

jaz brez vse izpremembe ponatisnil. Torej kar v Trstu ne kali mir v tržaških zadevah, kar je tam storjeno po želji c. kr. namestnika, to je v Ljubljani kaznjivo, konfiskabel. (Jurčič 1984: 285)

Na Kranjskem je namreč, kot piše Jurčič, veljalo mnenje deželnosodnega svetnika Raimunda Zhubra, ki je sledil vodilu »jedes slovenische Blatt ist schon als solches zu konfisciren«, torej, da vsak slovenski list že sam po sebi terjaja zaplembo (Jurčič 1984: 285). Najbolj moteča je bila, kot se zdi, prav artikulacija kakršnih koli nacionalnih teženj, zaradi katerih so bile odločitve o konfiskaciji velikokrat subjektivne narave. Jurčič pravi, da »take razmere popolnem podirajo 'rechtsgefühl' in zavest pravne varnosti in ljudstvo demoralizirajo, ki vidi kako iz strankarskega fanatizma sodniki iz svete justicije delajo politično metreso« (Jurčič 1984: 286). Številne konfiskacije v času Auerspergove vlade je v *Slovenskem narodu* najverjetneje pokomentiral kar Jurčič kot urednik. V kratki, sicer nepodpisani notici iz domačih logov, objavljeni 14. septembra 1875, beremo: »Taka tiskovna svoboda je neznosna, naj se vrne *cenzura*, ljubša nam bi bila!!« (Jurčič 1875)

**Domače stvari.**

— (Sobotni „Slovenski Narod“)  
je bil zopet **konfisciran** in sicer zaradi  
vvodnega članka: „Borba Jugoslovans-  
tva.“ — Tudi nedeljski „Slovenski Narod“  
je bil od državnega pravnika zaplenjen  
in sicer zaradi dopisov iz Cerknice, iz Spljeta  
in zaradi dveh malih notičic v oddelku z bo-  
jišča. — Taka tiskovna svoboda je nezno-  
sna, naj se vrne *cenzura*, ljubša nam bi  
bila!! Nekonfiscirane oddelke smo denes  
ponatisnili, zato je so vesti in telegrami za-  
kasnili.

Slika 1. Jurčičev zapis o zaplembah *Slovenskega naroda*, objavljen v 208. številki *Slovenskega naroda*, 14. septembra 1875. NUK.

Razmere so se delno umirile po nastopu Taaffejeve vlade konec sedemdesetih let, ko je število zaplemb nekoliko upadlo, a zaostrovanje stališč med vlado in nemško liberalno opozicijo je hitro spet poskrbelo za nov udarec

opozicijskemu tisku. Od konca sedemdesetih do začetka osemdesetih let 19. stoletja se je število zaplemb v monarhiji več kot potrojilo. Število zaseženih časnikov in časopisov je s 499 leta 1879 poskočilo na 1515 v letu 1882, višek konfiskacij pa je bil prvič »dosežen v času Windischgrätzove koalicijske vlade leta 1894, ko so sodišča potrdila 1654 zaplemb« (Cvirn 2010: 41). Konfiskacij je bilo nato vedno več, absolutni vrh pa je bil dosežen konec stoletja, leta 1899, ko so zaplenili 3408 časnikov. Šele v začetku 20. stoletja je trend zaplemb padel na manj kot 800 na leto, a že na predvečer velike vojne in po njenem izbruhu so se razmere na področju tiska ponovno občutno poslabšale in dobile nove, neslutene razsežnosti (gl. poglavje Petre Svoltjšak v tej knjigi).

## Na pogorišču tiskovnih pravn zatone prvi slovenski politični časnik *Naprej*

V začetku šestdesetih let, ko so prevladala stališča zagovornikov liberalizacije, so začeli brez večjih težav podeljevati koncesije novim opozicijskim časnikom v jezikih nenemških narodov. Kljub temu rojstvo prvega slovenskega političnega lista ni potekalo brez zapletov. *Kmetijske in rokodelske novice* so 9. aprila 1862 naznanile, da je Miroslav Vilhar (1818–1871) pri kranjski deželni vladi zaprosil za dovoljenje za izdajanje časnika *Naprej* (Anon 1862: 119).

— Te dni je gosp. Miroslav Vilhar, ki se je v jeseni stanovitno preselil v Ljubljano, izročil sl. c. k. deželnemu poglavarstvu prošnjo za dovoljenje slovenskega časnika, ki ga želi vsaki teden enkrat na celi poli izdajati pod naslovom „Naprej“. Obsegal bo zraven političnega dela lepopoznanske in trgovske reči in mnogovrstne naznanila. Čeravno bi g. Vilhar mnogim željam še bolj vstregel, ako bi izdajal saj trikrat v tednu političen časnik, bomo vendar že tudi tedenika prav veseli.

Slika 2. Naznanilo o Vilharjevi nameri, da začne z izdajanjem časnika *Naprej*, objavljeno v 15. številki Bleiweisovih *Novic*, 9. aprila 1862, str. 119. NUK.

Vest v *Novicab* je bila natisnjena le nekaj dni zatem, ko je Vilhar zaprosil za dovoljenje, in sicer 5. aprila 1862. Tedanji deželni predsednik Karel Ullepitsch je Vilharjevo prošnjo posredoval ljubljanskemu policijskemu ravnateljstvu in

za mnenje o Vilharjevi nameri povprašal Leopolda Bezdeka. Ta pa o Vilharju ni imel povedati prav veliko lepega. V svoji oceni Vilharjeve primernosti je zapisal, da je Vilhar mož brez trdnega značaja, ki ga ljudje ne cenijo, četudi si močno prizadeva, da bi bil priljubljen, da je oster kritik in nasprotnik vlade, prišta ideje o južnoslovanski državi in da se rad javno pritožuje nad Nemci, ki po njegovem mnenju zatirajo Slovane, predvsem pa je sebičen in nima ne vere ne vesti (Slodnjak 1959: 326–327). Ullepitsch ob vsem zapisanem Vilharjeve prošnje pravzaprav ni mogel priporočiti dunajskim odločevalcem. Kaj se je zgodilo, da je državni minister Anton von Schmerling (1805–1893) Vilharju 11. septembra 1862 vseeno odobril izdajanje *Napreja*, lahko le ugibamo. Slodnjak domneva, da je hotel biti Schmerling »glede na to, da je vladni projekt novega tiskovnega zakona odpravljaj policijsko koncesijo, velikodušnejši kakor deželni predsednik, saj je dobro vedel, da bo lahko s strogimi odredbami novega zakona, zlasti z bojznijo pred izgubo kavicije, krotil morebitne Vilharjeve 'prevratne' namene« (Slodnjak 1959: 328). Znesek, s katerim je moral Vilhar jamčiti za svoj list, je bil visok, kar 2.625 gld. Vilhar je finančno zagato rešil tako, da je 22. decembra 1862 deželni blagajni izročil toliko obligacij zemljiške odveze, da je to ustrezalo zahtevani kaviciji (Slodnjak 1959: 328). Prva številka *Napreja*, ki je izhajal dvakrat na teden, je prišla med bralce v petek, 2. januarja 1863.

Že v začetku decembra 1862 je Vilhar na tiskanem listu, ki je bil priložen *Novicam*, napovedal, da bo njegova desna roka pri urednikovanju lista Fran Levstik (Slodnjak 1959: 328). To je bilo vsekakor presenečenje, saj sta si bila Vilhar in Levstik v tem času v laseh. Vilhar namreč Levstiku, ki je na Kalcu poučeval njegove otroke, ni plačal za opravljeno učiteljsko delo (Žigon 1917: 154–160; Žigon 2019: 71–75). Kako sta moža zgladila nesoglasja in na koncu združila moči pri izdajanju *Napreja*, ni povsem jasno. Dejstvo je, da je Levstik postal urednik in dejansko gonilo lista, Vilhar pa je bil izdajatelj in formalno odgovorni urednik. »Pod razgreto Levstikovo taktirko«, kot piše Dović, je *Naprej* »deloval v nacionalističnem duhu, zagovarjal je narodne pravice in enakopravnost slovenščine v uradih, cerkvi in šoli«. Ves čas pa je bil »pod drobnogledom policije in se že v prvem letu izhajanja resno zapletel v dolgotrajni tiskovni pravdi« (Dović 2021: 276). Pozno spomladi in poleti 1863 sta se Vilhar in Levstik namreč znašla v preiskavah zaradi dveh člankov.



**Misli v sedanjih mednarodnih mejah.**

Spisal M. P.

**I.**

Mednarodne meje so med narodom, ki govori en jezik, na pr. med koroškimi in kranjskimi, med štajerskimi, kranjskimi in koroškimi Slovenci itd. Če hočemo, da ravnopravnost vseh narodov zarés kdaj stopi v življenje, da pomiri dežele, prinese blagost in pospeši omiko; potem je gotovo treba pre-narediti sedanje mednarodne gránice, in postaviti medjezične mejnike, t. j. mejnike med narode raznih jezikov.

Slika 3. Uvodni odstavek članka o mednarodnih mejah, objavljene ga v 14. številki *Napreja*, 17. februarja 1863, str. 54. NUK.

Februarja 1863 je *Naprej* v treh nadaljevanjih (Levstik 1959: 41–49) najprej natisnil prispevek z naslovom »Misli o sedanjih mednarodnih mejah«, pod njim pa je se je kot avtor podpisal M. P.<sup>4</sup> Slodnjak meni, da je glavnina članka Levstikovo delo (Slodnjak 1959: 335; prim. Bunc 1933: 371), medtem ko je Ivan Prijatelj previdnejši in pravi, da se pri članku »pozna Levstikovo sodelovanje« (Prijatelj 1956: 396). Po Levstikovih besedah naj bi bil članek »uredništvu poslan iz Korošcev« (Levstik 1881: 636), kar bi morda lahko govorilo v prid tezi, da je bil avtor Andrej Einspieler. Ker Vilhar pred sodiščem avtorjevega imena nikakor ni želel razkriti, pri drugem inkriminiranem članku »Kaj se nekaterim zdi ravnopravnost«, objavljenim v 42. številki *Napreja*, 26. maja 1863, pa je kot avtorja brez oklevanja navedel Levstika, smemo sklepati, da je bil inkriminirani avtor oseba, ki bi ji tiskovna pravda škodila še bolj kot Levstiku (Slodnjak 1959: 335).

Pisec članka je imel pod pojmom »mednarodne meje« v mislih zastarele kronovinske meje, ki ločijo avstrijske narode v razne upravne dele, zagovarjal pa je radikalno tezo, da bi se morale teritorialne meje ujemati z etničnimi, torej »medjezičnimi«, kot se izrazi. Tako bi bili tudi Slovenci združeni v eno enoto, kar bi pospešilo napredek slovenske kulture, jezika in šolstva. Seveda je bila ideja sama po sebi najmanj politično nevarna in besedilo je klicalo po

<sup>4</sup> Hipoteze, da bi bil to slovaropisec Maks Pleteršnik, ni mogoče potrditi. Slodnjak omenja še, da sta med možnimi avtorji tudi Karol Robida, profesor v Celovcu, in duhovnik Matija Majar-Ziljski, a ničesar od tega ni mogoče z gotovostjo dokazati (Slodnjak 1959: 335).

ukrepanju oblasti. Vilhar je bil kot urednik skupaj s pripravnikom v Egerjevi tiskarni Antonom Kleinom 13. junija 1863 v skladu s § 65 kazenskega zakonika obtožen hudodelstva kaljenja javnega miru (Uredništvo 1863). Zoper sklep ljubljanskega sodišča se je najprej pritožil na graško višje sodišče in nato še na dunajski najvišji sodni dvor, vendar neuspešno. Zdi se, da je Vilhar slutil, kakšna bo njegova usoda. Konec junija 1863 je pod dopis iz Ljubljane, v katerem beremo, da je nemški *Laibacher Zeitung* odkrito napadel slovensko narodno druženje v Idriji – udeležil se ga je tudi ljubljanski župan Mihael Ambrož –, kot urednik *Napreja* pristavil: »Eno tiskarsko tožbo uže imamo, druga se nam tudi obeta, kakor govori vsa Ljubljana, zato bi si mi nikakor ne bili upali tako demonstrirati, kakor *uradni* ljubljanski list zoper Slovence« (Anon 1863a: 208).

Oktober 1863 bi se pred ljubljanskim deželnim sodiščem moral nadaljevati postopek z izrekom sodbe. Ker pa je bil Vilhar bolehen, je najprej stekel postopek zaradi drugega, Levstikovega članka »Kaj se nekaterim zdi ravno-pravnost« (Levstik 1863: 167; Levstik 1959: 100–102), objavljenega konec maja, v katerem je tematiziral zavrnjeno prošnjo županov ljubljanske okolice, da bi za uradno dopisovanje smeli uporabljati slovenščino (Priatelj 1925).

V Ljubljani v torek 26. maja 1863.

Naprej volja  
za Ljubljano  
za vsako gl. — kr. n. v.  
na pol leta s 20 s. s. s.  
za št. s. 1. 75 s. s. s.

po poštili  
za vsako gl. — kr. n. v.  
na pol leta s 40 s. s. s.  
za št. s. 3. 5 s. s. s.

Rokopisi se ne vračajo.

# NAPREJ.

Opomba.  
Za vsako leto  
vse št. 24 št. 100  
s. kr. lista se izdat.  
10 s. s. s. izdat  
celoten, vsaki št. 10 s.  
naprej po postavi.  
Za vsak tisk mora biti  
kolik (stranji) vs 20 kr.  
Vrednost je in stran  
trga klona in 10.

Dopisi naj se blagovoljno frankirajo.

---

**Št. 42. Ta list izhaja vsak vtorek in petek. Tečaj 1.**

**Kaj se nekaterim zdi ravno-pravnost.**

Nekaj županov ljubljanske okolice je bilo 16. maja 1862 slavni deželni vladi podalo prošnjo, da bi se jim iz mesta poljalo slovensko dopisovanje. Ker se ni tej prošnji nič odgovorilo, zato so marca meseca tega leta vprašali deželnega zbora, kaj se godi s to prošnjo, kerš se zdaj ni odgovora? Za tem vprašanjem se je precej pokanal nastopel. Hili so namreč k krajnji gospodki ljubljanske okolice poklicani v začetku aprila meseca tisti županje, ki so bili prvi podpisali to prošnjo. Pri gospodki so jim je nekaj bralo po nemški in petelj tudi po slovenski, in razskali so se jim vsaki, kakaj se jim ne more slovenski dopisovati. Moralo bi se namreč, tako so rekli pisariti nekaterim županom slovenski, drugim pa nemški, ker niso prosili vsi, da bi se jim dajali slovenski dopisi. Ali po naših mišljih je ta ugovor prazen, in drugače ne priča, nego to, kaj se nekaterim zdi ravno-pravno, ker bi prosavci val bili ne samo dovoljli slovenskega dopisovanja, ampak tudi vseli. Razlagalo se je dalje, da bi se morale prenositi vse bukve, vsi zapiski. Ker bi neget prišlo dosti postla, torej bi se moralo več ljudi plačevati v pisalnici, kmet bi pa moral dajati še več davka, nego do sedaj. —

Kakor mlaža kmeta davki sorbi, to je znano: to se je

nečo po pisalnici imeti slovensčine, pa dohite se več nego 20.000 podpisov; ali pri zbiranju ne smete pozabiti vedno in vedno pristavljati, da bodo zaradi slovenskega uradovanja večji stroški! Po tem poti se bolimo na veko nastajajo št. (Ne!) volja obide človeka, če premišljejo, kako se ljudje meče in meče, samo da bi se uradniški vozček vedno premikal po starih koleznikah, da bi ne bilo treba narediti novih kolcev in sapnikov. Torej nastava in ravno-pravnost vseh avstrijskih narodov je celo toliko ni vredna, kolikor bi se potrebovalo dela, ko bi se napravili novi zapisniki? Ali ti gospodje za res mislijo, da jim ne boje treba nikoli napravljati? Nekteri v naših pat manje uhanost da vlahi in cesarske rodovine, ali kako so udani, ker ne delajo, kakor ne feli samo, ampak tudi ukazuje Nj. veličanstvo? Prilohiti deželni zbor bi se jako pogrešil, ako ne prime v roko ušlino in pisalnici. Mi se borimo in borimo, pa vse nastoji. To vprašanje se mora vendar enkrat uže rešiti, da ne bodedo polji vedno ene pesmi, ki se nam tako zalostno glasi: Gospodje po pisalnici se pa primejo ravno-pravnosti, dokler se bodo videli, da se mo- rajta. Gladilo se boje vedno, kakor se zdaj polji: cele pesmi hovalsi se bodo, kakor se zdaj čaji posmeljuje nekteri, če se kilo oglasi s kako slovensko rečjo pred njimi.

Slika 4. Levstikov članek »Kaj se nekaterim zdi ravno-pravnost«, ki je izšel v 42. številki *Napreja*, 26. maja 1863. NUK.

Preiskovalni sodnik Perko je zaradi članka v prvih tednih avgusta najprej zaslíševal Vilharja, 23. septembra 1863 pa se je lotil še Levstika, ki naj bi v članku žalil ljubljanskega okrajnega glavarja Janka (Johanna) Pajka, češ da je za zaprtimi vrati pisarne ljubljanskega okrajnega glavarstva ustrahoval župane z novimi davki in jim grozil s surovimi besedami. Levstik je zatrjeval, da članek vsebuje zgolj resnico in da ne graja nobene določene osebe, temveč vse uradnike, ki »se upirajo od cesarja razglašeni ravnopravnosti« (Slodnjak 1959: 337). Šlo je torej za tipični primer defamacijske tožbe zaradi razžalitve, kjer vsebina članka ni igrala tako pomembne vloge kot dejstvo, da sta se v postopku soočila pisec in politični veljak, ki se je v besedilu prepoznal.

Bleiweisove *Novice* so v 52. številki, 30. decembra 1863 (str. 424), poročale, da sta Vilhar in Levstik po kazenskem zakoniku zagrešila pregrešek zoper varnost časti ter da je bil Levstik obsojen na tri mesece zapora, Vilharju pa je bilo prisojeno štiri tedne zapora, 60 goldinarjev izgube na kavciji ter plačilo sodnih stroškov. Dodali so še, da sta obsojenca nemudoma napovedala pritožbo. Vilhar in Levstik sta bila potem, ko je Levstikov zagovornik Etbin Henrik Costa – Vilharja je sprva zagovarjal Julij pl. Wurzbach – vložil pritožbo, 15. aprila 1864 na graškem višjem sodišču oproščena (Priatelj 1925 215; Slodnjak 1959: 339). Manj sreče pa je imel Vilhar s prvo pravdo: 21. januarja 1864 je bil obsojen na šest tednov ječe, poostrene s postom enkrat tedensko, ter z izgubo 300 gld varščine. V šestih tednih zapora si je nadel »status mučenika za narodno stvar« (več o tem Dović 2021: 268),<sup>5</sup> in ko so v *Novicab* 8. junija 1864 objavili vest, ki jo je prinesla graška *Die Tagespost*, češ da naj bi Vilhar prosil Nj. Veličanstvo za izredni pregled njegove prošnje, je objavo demantiral z besedami: »Jez nisem vložil nikakoršne prošnje za izredno revizijo pravde moje in tudi za pomilostenje ne. Odločeno mi kazen od 6 tednov nastopim z mirno vestjo 4. dne t. m. – Živila draga mi domovina!« (Anon 1864: 189)

<sup>5</sup> Vilhar je za rešetkami svoj položaj spretno izrabil za lastno promocijo. V zaporu ga je fotografiral sojetnik Ferdinand Bognar, Vilhar pa je slike »narodnega mučenika« s pomočjo znancev tihotapil v mesto, kjer so jih v čitalnici prodajali. Ko je to prišlo na ušesa policiji, so se vpleteni znašli v novi tiskovni pravdi in bili decembra 1864 obsojeni na manjše denarne kazni, ki jih je za vse v celoti poravnal Vilhar (Dović 2020: 268–269; Dović 2021: 277–279).



Slika 5. Vilhar v zaporu na Žabjaku 1864 na fotografiji Ferdinanda Bognarja. NUK, Zbirka upodobitev znanih Slovencev.

Zaradi obsodbe se je moral Vilhar 17. marca 1864 posloviti tudi od poslanskega mandata. Na Notranjskem so bile zato razpisane nadomestne volitve, na katerih je bil izvoljen slovenski kandidat Etbin Henrik Costa proti svojemu nemškemu tekmecu, deželnemu predsedniku baronu Janezu Nep. Schloisniggu; tako je na pogorišču *Napreja*, katerega zadnja številka je izšla 29. septembra 1863, vzknila dragocena zmaga slovenske politike (Slodnjak 1959: 343).

## *Triglav*, nemški časnik za domovinske interese

Po zatonu *Napreja* je bilo treba praznino na publicističnem polju čim prej zapolniti, vendar ni bilo konsenza, kako to storiti. Medtem ko so se mladoslovenci z Levstikom na čelu zavzemali za ustanovitev slovenskega časnika, so staroslovenci zagovarjali ustanovitev nemškega lista, ki bi prevzel vlogo nekakšnega mediatorja med nemštvom in slovenstvom na Kranjskem, saj sta »razdor in prepir pogosto vzrok nesporazumov«. <sup>6</sup> Takšen časnik je januarja 1865 dejansko prišel med bralce (za *Triglav* gl. Logar 1933, Žigon 2004). *Triglav*, ki se je v

<sup>6</sup> V nemščini so te besede (»[...] daß Zwist und Hader zumeist von Mißverständnissen herrühren«) zapisali v vabilu k prednaročilu *Triglava* (NUK, Ms 1201/IX, mapa 81).

podnaslovu imenoval *Zeitschrift für vaterländische Interessen* in so ga izrecno podpirali prvaki, je v prvih treh letih zares kazal spravljivo, konservativno držo in ni imel težav s tiskovnimi pravdami. V četrtem letu *Triglava*vega izhajanja pa so se razmere spremenile. Že nastop Beustove vlade leta 1867 ni napovedoval nič dobrega. Ko pa so se temu pridružili še naraščajoča nacionalna nasprotja med Nemci in Slovenci na Kranjskem in ko je sodelavec *Triglava* leta 1868 pod uredništvom Petra Grassellija postal Fran Levstik, sicer tudi goreč nasprotnik nemškega *Triglava*,<sup>7</sup> so bila vrata tiskovnim pravdam spet na široko odprta.

Peter Grasselli, tretji v vrsti urednikov *Triglava*, je bil hkrati lastnik in izdajatelj lista. Ko je *Triglav* 11. aprila 1868 v eni izmed vesti z Dunaja izrazil skrb, da spričo novih tiskovnih novel slovanskemu tisku grozi, da ga bodo začeli še posebej pozorno nadzirati in da bodo najbolj trpeli opozicijski listi v Cislajtaniji, ki jim res ni z rožicami poslano (Anon 1868b), Grasselli verjetno ni niti slutil, da bo prej kot čez mesec dni, 6. junija 1868, v 25. številki svojega lista objavil sporen članek »Unsere Deutsch-Liberalen« (Naši nemško-liberalci: Levstik 1868; Levstik 1961: 44–48), s katerim si je prislužil pet tednov »gostoljubja« na Žabjaku.

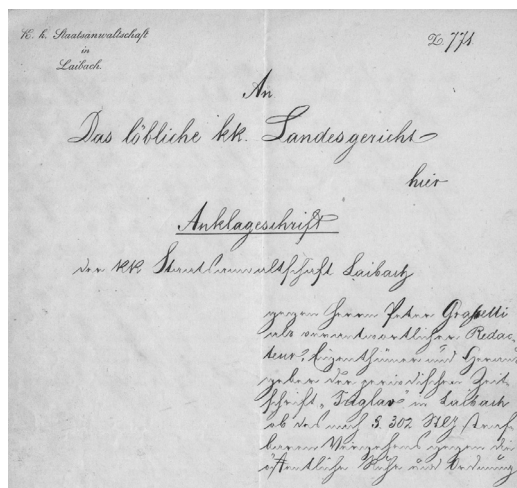


Slika 6. Članek *Unsere Deutsch-Liberalen*, objavljen v *Triglavu*, 6. junija 1868, številka 25. NUK.

Sicer nepodpisani članek, za katerega je že Fran Levstik 1895 ugotovil, da je prišel izpod Levstikovega peresa (Slodnjak 1961: 481), je bil odgovor na dopis iz Ljubljane z dne 26. maja 1868 z naslovom »Ein Promemoria der Deutschen gegen die Slovenen« [Promemorija Nemcev proti Slovencem] (Anon 1868a), ki ga je objavil dunajski časopis *Die Presse*, kakor tudi na daljši uvodnik, obja-

<sup>7</sup> Levstik je o tem napisal dva daljša spisa, ki ju je objavil Slodnjak (Levstik 1959: 307–318).

vljen v istem časopisu nekaj dni pozneje, 29. maja 1868 v številki 148. V slednjem se je uredništvo razpisalo o pretepu med člani nemškega telovadnega društva Turnverein, t. i. *turnarji*, in Slovenci na Ježici. Ko so namreč na volitvah v mestni svet v Ljubljani zmagali Nemci, so *turnarji* zmago proslavili z izzi-valnim izletom v Mengeš. Ko so se vračali, so jih podeželski fantje pričakali na Ježici in jih v vsesplošnem pretepu močno zdelali.<sup>8</sup> Levstika sta dunajski objavi tako razjezili, da je na papir vrgel vse, kar mu je ležalo na duši. V parodiji na uvodnik dunajskega lista je razkrinkal lažnivo in napihnjeno pisanje nemškega časopisja, ki je ločevalo med dobrimi Nemci in zlobnimi Slovenci, ter napadel lažni liberalizem ljubljanskega nemštva. Levstikovo jezo, ki jo je izrazil v tem pisanju, je drago plačal odgovorni urednik in lastnik *Triglav* Peter Grasselli. Že v 28. številki, 27. junija 1868, je *Triglav* sporočal, da je pred vrati tiskovna tožba, in v naslednjih številkah spremljal dogajanje na sodnji.<sup>9</sup>



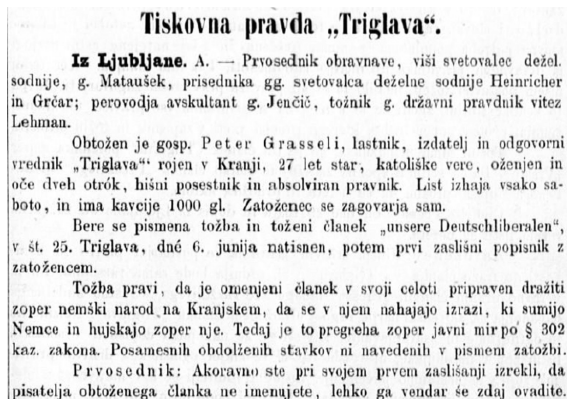
Slika 7. Prva stran obtožnice (*Anklageschrift*) z dne 23. junija 1868, ki je zaradi članka »Unsere Deutsch-Liberalen« bremenila Petra Grassellija (izsek). NUK, rokopisni oddelek, zapuščina Et-bina Henrika Coste, Ms 1201/IX, dokumentacija časopisa *Triglav*.

- <sup>8</sup> Levstik je dogajanje v slovenskih deželah, zlasti na kranjskem političnem parketu, analiziral v številnih člankih in dopisih, ki jih je objavljval v *Slovenskem narodu* in jih je zbral in objavil Slodnjak (Levstik 1961: 203–450).
- <sup>9</sup> Pravdo z izrekom sodbe je 4. julija 1868 moral objaviti *Triglav* (»Preßprozess des 'Triglav'«), v Levstikovem prevodu pa jo je natisnil tudi *Slovenski narod* v številkah 40 in 41, 7. in 9. julija 1868 (gl. tudi Levstik 1961: 251–258).

Obravnava proti Grasselliju, ki niti na prvem zaslišanju niti na obravnavi ni hotel imenovati avtorja članka in je krivdo prevzel nase, se je na deželni sodnji začela in končala 2. julija 1868. Sodišču je predsedoval deželni višji svetovalec Matavšek, poleg njega pa sta sedela svetovalca deželne sodnije Heinricher in Grčar. Državni tožilec in tožnik v zadevi je bil gospod pl. Lehmann, ki si je na vso moč prizadeval v članku najti hujskanje zoper nemško narodnost:

[...] članek je pripraven razdraženost višati in ima vse druge namene kakor pravične, po državnih zakonih utemeljene. Članek je pisan, kakor da bi bil namenjen za kak humorističen list. Rodomontade, hiperbole in bombastična pisava silijo nehote na smeh. Ali poleg tega pa ima članek mnogo razžaljivega za nemški narod (Levstik 1961: 252).

A Lehmann Grasselliju, ki je bil sam pravnik, nekako ni bil kos. Ko ga je predsedujoči pozval, naj začne svoj zagovor, se je Grasselli skliceval na § 11 kazenskega zakona v tiskovnih zadevah, ki je zahteval, da so v tožbi »natanko zaznamovani posamezni stavki, zaradi katerih se toži kak članek«, česar pa tožilec ni storil in je posamezne stavke prebiral šele pred sodiščem. Grasselli je zato, ker ni bil »postavno tožen«, napovedal pritožbo (Levstik 1961: 253).



Slika 8. Levstikov prevod *Triglavove* tiskovne pravde, objavljen v 40. številki *Slovenskega naroda* (izsek), 7. julija 1868. NUK.

Na koncu je bil Grasselli kljub vsemu spoznan za krivega »pregrehe zoper javni red in mir« po § 302 kazenskega zakona z ozirom na § 5 kazenskega zakona in § 28 tiskovnega zakona ter obsojen na pet tednov zapora, poostrelega z

enim postom vsak teden, in na 60 gld izgube na kavciji. 25. številka *Triglava* se ni smela dalje razširjati, obtoženec pa je plačal sodne stroške. V izreku so med drugim zapisali, da je objektivno dokazano, da »res prebivajo na Kranjskem Nemci zraven Slovencev in da je ta članek pripraven dražiti ta dva naroda med seboj«, ter da je subjektivno »dokazano, da je obtoženec spoznal članek in ga bral. *Obtežilna* je razčiljenost v času, ko je izšel članek, *olajševalno* pa je to, da je članek polemika in da list 'Triglav' ni jako razširjen« (Levstik 1961: 258).

V novo leto 1869 je *Triglav* stopil v prenovljeni podobi, a tedaj sedemin-dvajsetletni Grasselli ga je, naveličan in utrujen zaradi sodišča in Žabjaka, urejal le še do srede februarja 1869. S 16. številko je odgovorno uredništvo prevzel dotedanji sodelavec lista Jakob Alešovec, ki je s sodnijo že imel nekaj izkušenj zaradi satiričnega lista *Brencelj* (Globočnik 2004), konec septembra 1869 pa se je na zatožni klopi znašel tudi kot urednik *Triglava*. V 42. številki, 5. maja 1869, je objavil kratek prispevek »Wieder eine Turnerfahrt« [Turnarji spet na izletu], a so porotniki odločili, da ni žalil časti vojske, kot mu je to očital državni tožilec (gl. poglavje Damirja Globočnika v tej knjigi).

## Pod bremenom tiskovnih pravn: težki začetki *Slovenskega naroda*

Liberalni *Slovenski narod* je prvič izšel 2. aprila 1868 v Mariboru in so ga tiskali trikrat tedensko. Po prezgodnji smrti prvega urednika Antona Tomšiča maja 1871 se je uredništvo preselilo v Ljubljano, kjer je pod uredniško taktirko Josipa Jurčiča časnik prvič izšel 6. oktobra 1872 in z začetkom leta 1873 postal dnevnik (o urednikih gl. Globočnik 2018). Začetki so bili težki, sodelavcev premalo, plača neznatna, Tomšič pa je z Jurčičem, svojo desno roko, sprva stanoval kar v pisarni uredništva (Hribar 1928: 52). Že v prvem letu izhajanja si je *Slovenski narod* nakopal dve odmevni tiskovni pravdi, ki se sicer nista odvili na Kranjskem, temveč pred celjsko sodnijo, sta pa neposredno vezani na dogajanje na Kranjskem.



### Tujčeva peta.

Ko so prišli nemški Franki v južno slovansko deželo, divjali so tako neusmiljeno, da so od materinih prsi trgali otročiče, pa so jih morili in psom metali. Tako pripoveduje cesar Konstantin Porfirogenit, ki gotovo ni bil nikakoršen „Ultraslave“.

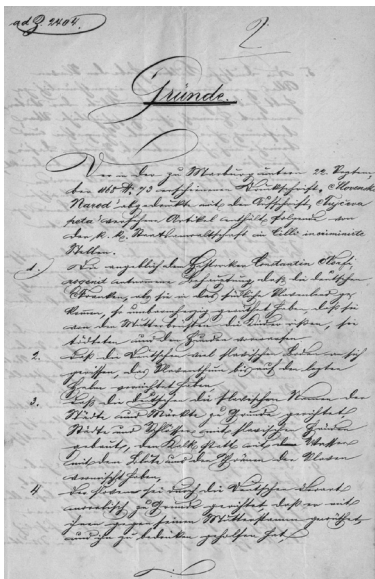
Minilo je od tega tisočletje, kar so nas poteptali Nemci, in v tej dobi so imeli dovolj časa, da so pokvarili slovanska imena mest in trgov, da so nemčili naš slovanski narod ter nam pograbili mnogo slovanske zemlje, da so ž nje potrebili slovanstvo do zadnje bilke. Prišlo je zdaj že tako daleč, da je Slovenec po nemški korupeiji pohlevna ovca, zajec na pogumu, kader je treba svojega braniti, ali srdit leopard na predrznosti, kader odpadši tujcem pomaga svoj narod teptati.

Slika 9. Uvodna odstavka članka »Tujčeva peta«, objavljenega septembra 1868 v *Slovenskem narodu*. NUK.

Tomšič je v 73. številki časnika, 22. septembra 1868, natisnil Levstikov članek z naslovom »Tujčeva peta«, ki je bil odgovor na članek z istim nemškim naslovom »Die 'Ferse des Fremden'«. Tega je 11. septembra 1868 v 23. številki objavil ljubljanski nemški dnevnik, glasilo ustavoverne stranke na Kranjskem *Laibacher Tagblatt*, razprava pa se je vrtela okoli novega volilnega zakona in zmanjšanja števila veleposestniških mandatov. Slovenci so zahtevali, da bi ljudstvo morali zastopati predstavniki večine in ne kranjski fevdalci in Nemci, ki so prišli s tujega in bi radi gospodovali nad ljudmi. To izhodišče za polemiko v ljubljanskem *Tagblattu* je bila spodbuda za Levstikov buren odziv v *Slovenskem narodu*,<sup>10</sup> podoben tistemu iz *Triglava* nekaj mesecev prej. Članek je Tomšiča kot odgovornega urednika in tiskarja Eduarda Janžiča (Janschitz) januarja 1869 spravil pred celjsko okrožno sodišče, obtožnica pa jima je očitala, da sta z objavo kalila javni red in mir ter zanemarila dolžno skrbnost, poleg tega pa je državni pravdnik v članku prepoznal tudi elemente ščuvanja k sovražnosti do nemškega naroda in nemške duhovščine in za Tomšiča predlagal dvomesečno težko ječo in izgubo kavcije v višini 100 goldinarjev. Tako kot Grasselli se je tudi Tomšič, sicer nesojeni pravnik, saj študija ni končal, zagovarjal sam, avtorja pa prav tako ni želel izdati. Kot olajševalne okoliščine je Tomšič navedel dejstvo, da članka pred objavo ni bral, saj je imel veliko drugega dela, v tiskarni pa so ga natisnili, ko ga je tja prinesel tiskarski pomočnik. Nadalje je poudaril, da je članek časnikarska polemika, torej zgolj odgovor na neki drugi članek, da je pisan z občeslovanskega stališča in ni omejen samo na aktualni čas, temveč ima zgodovinsko ozadje (Anon 1869).

<sup>10</sup> Levstikov članek so v celoti prevedli v nemščino in so ga ponatiskovali tudi nekateri nemški listi (Slodnjak 1961: 469).

Prvostopenjsko sodišče je Tomšiča oprostilo, višje sodišče v Gradcu pa je v dvanajstih točkah naštelo razloge za izrek kazni in mu na koncu zaradi zanemarjanja uredniške dolžnosti in nepazljivosti prisodilo kazen 50 gld ali 10 dni zapora, izgubo 60 gld kavcije, prav tako je moral poravnati sodne stroške. Tomšič se je pritožil, a je najvišje sodišče na Dunaju sodbo potrdilo (Slodnjak 1961: 480).

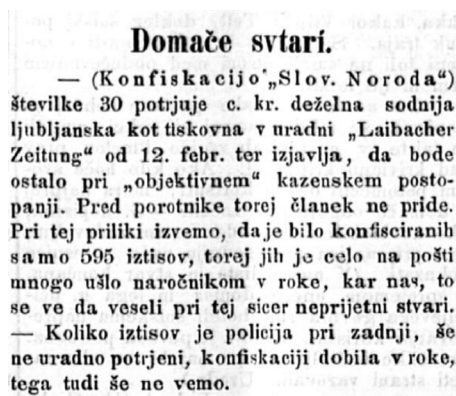


Slika 10. Prepis dopisa graškega višjega sodišča z razlogi za izrek sodbe (prva stran). NUK, rokopisni oddelek, Ms 1409, zapuščina Frana Levca: Sodna dokumentacija *Slovenskega naroda*.

A Tomšiča izgubljena pravda ni »izučila«. V isti, 65. številki *Slovenskega naroda*, kjer je moral objaviti vse sodne spise in izrečeno sodbo iz ravno končanega procesa, je dal natisniti prispevek z naslovom »Janče in Vevče«, v katerem je Levstik z neizprosno ostrino komentiral spopad med slovenskimi kmečkimi fanti in *turnarji* na Jančah ter orožniki in vojaki v Vevčah 23. maja 1869. Še pred tem pa je objavil dva uvodnika, prav tako izpod Levstikovega peresa, in sicer »Slovenci 'Galgenvögel'« v številki 72 ter »Kdo na Kranjskem vlada« v številki 84. Avgusta 1869 je celjsko državno pravdnništvo vložilo obtožnico zoper Tomšiča zaradi omenjenih uvodnikov, porotno sodišče pa ga je oprostilo obtožbe kaljenja javnega miru v vseh treh omenjenih člankih. Med drugim je Tomšič v svojem zagovoru decembra 1869 povedal:

Časnikar ima dolžnost vsaki dogodek na vse strani pojasniti in pokazati ga od njegove dobre in slabe strani. Časnikar mora imeti oči odprte na vse strani, da more svojim bralcem dobro priporočati in pred slabim svariti. [...] Ako hočem pošten ostati – in to hočem – moram kakor rečeno vsak dogodek popisati od vseh strani, od dobre in slabe. (Anon 1870)

Jurčič je za Tomšiča menil, da so ga na sodnji reševale njegove izjemne retorične sposobnosti, ob Tomšičevi smrti pa je v nekrologu zapisal, da je imel Tomšič dar, »da je hitro stvar razsodil, in v trenutku imel pravi izraz za svojo misel«, bil je »ustvarjen za parlament gotovo še bolj nego za pero« (Jurčič 1871). Za Tomšičem je uredništvo najprej za tri mesece prevzel notarski pripravnik Ivan Železnikar, nato Josip Jurčič, list pa se je preselil v Ljubljano. V sedemdesetih in osemdesetih letih se je povečalo število konfiskacij časopisa,<sup>11</sup> ko so mu zaradi politično neprimernih besedil oblasti občasno prepovedale izhajati (Amon in Erjavec 2011: 120–125). O tem, da je bil *Slovenski narod* pod drobnogledom oblasti, pričajo tudi številke, v katerih namesto besedila članka seva belina, včasih tudi z napisom »konfiscirano«, kar priča o tem, da cenzurnih praks oblasti niso poskušale niti prikriti. Kljub težavam je *Slovenski narod* 1. januarja leta 1873 začel izhajati kot dnevnik.



Slika 11. Vest o zaplembi 30. številke *Slovenskega naroda*, ki so jo objavili v 36. številki dne 13. februarja 1873. NUK.

<sup>11</sup> Tiskovne zadeve na območju Deželnega sodišča v Ljubljani od leta 1873 do leta 1889 je na podlagi ohranjenega arhivskega gradiva nazorno predstavil Dragan Matić (2021).

## Sklep

Tiskovne pravde zoper slovensko periodiko so se v šestdesetih letih 19. stoletja največkrat končale z obsodbami zaradi kaljenja javnega miru ali razžaljenja časti. Državni pravdniki so si sicer mnogokrat na vso moč prizadevali, da bi v spornih objavah našli tudi pregreške zaradi ščuvanja k sovražnosti do drugih narodnosti ali verskih družb, ali pa so želeli dokazati žaljivo vedenje do javnih institucij, a večinoma neuspešno. Na seznamu pregreškov so bili največkrat še hujskanje in agitacija ali pa širjenje lažnih govoric, ki bi utegnile vznemirjati javnost.

Obravnavani primeri tiskovnih pravnih imajo skupni imenovalec: vsi glavni akterji sodnih procesov so bili slovenski literati, ki so prevzeli vlogo nekakšnih kulturno-političnih aktivistov. Med njimi izstopa Fran Levstik, ki je tiskovne pravde nakopal vsem trem obravnavanim časopisom, sledita pa mu Jakob Alešovec in Josip Jurčič. Še dva moža, Peter Grasselli in Anton Tomšič, sta nedvomno sodila v slovensko izobražensko elito svojega časa. Vsi so se zavedali pomena in vloge slovenskega šolstva, jezika in napredka slovenske kulture. In prav tega, tako se zdi, so se oblasti bale. Vedno znova lahko namreč ugotovimo, da je bil motiv za številne tiskovne pravde in za pregon slovenskih časnika prav strah pred močjo narodnih gibanj, strah pred idejami, kakršne so prodirale iz *Naprejevega* članka o mednarodnih mejah: »Avstrija [bode] močna le tačas, kadar se njeni posamezni narodje na ustavnem potu okrepčajo, razvijó in omikajo; to pa bode Slovincem spešno in mogoče le tedaj, kadar se zopet združijo njihovi drobni kosci; kadar naše ljudstvo dobi učilnice v svojem jeziku« (Levstik 1959: 43).

V vseh odmevnejših časnikaških pravnih so se tako lomila predvsem razgreta »nacionalistična« kopya. Takšna in drugačna artikulacija nacionalnih teženj in (kulturnega) nacionalizma je bila trn v peti imperialni oblasti, ki je budno bdela nad časnikaški in poskušala v kali zatreti kakršne koli slovanske in slovenske težnje. V tem smislu se zdi, kot ugotavlja že Dovič (gl. poglavje v tej knjigi), da je imperij na neki način le utesnjeval svoje narode, čeprav novejša raziskave kažejo (npr. Judson 2018), da tega ne gre posploševati. Ne glede na težnje po emancipaciji, tako jezikovni kot narodni namreč, in kljub odporu do nemške kulturne prevlade so se slovenski intelektualci v drugi polovici 19. stoletja pa tudi še pozneje mnogokrat zgledovali po germanskem svetu. Spor med Nemci in Slovenci na Kranjskem, ki se kaže v časopisnih obračunavanjih, je bil izrazito politično obarvan in ga moramo razumeti v kontekstu časa, v katerem se je porodil.

## Viri

- NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica, rokopisni oddelek:  
 Zapuščina Etbina Henrika Coste, Ms 1201/IX, mapa 81: dokumentacija  
 časopisa Triglav  
 Zapuščina Frana Levca, Ms 1409/IV: sodna dokumentacija *Slovenskega  
 naroda*

- Historični pretvornik valut.* 2022. <https://www.eurologisch.at/docroot/waehrungsrechner/#/> (Dostop: 15. 10. 2022)  
 RGB1 – *Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungs-Blatt für das Kaiserthum Oesterreich.* 1852. <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rgb&datum=1852&pos=87&size=45> (dostop 12. 11. 2022)  
 RGB1 – *Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Oesterreich* 1859, 1863, 1868. [https://alex.onb.ac.at/static\\_tables/tab\\_rgb.htm](https://alex.onb.ac.at/static_tables/tab_rgb.htm) (dostop 12. 11. 2022)

## Literatura

- AMON, SMILJA, in KARMEN ERJAVEC, 2011: Slovensko časopisno izročilo 1: od začetka do 1918. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV.  
 ANON, 1862: Iz Ljubljane. *Kmetijske in rokodelske novice*, 9. 4. 1862, str. 119–120.  
 ANON, 1863a: Iz Ljubljane, 28. junija. *Naprej* 1, št. 52, str. 207–208.  
 ANON, 1863b: Najvišji sodni dvor. *Naprej* 1, št. 74, str. 298.  
 ANON, 1864: Iz Ljubljane. *Kmetijske in rokodelske novice*, 8. 6. 1864, str. 189–190.  
 ANON, 1867: Hudi časi. *Slovenec*, 13. 4. 1867, str. 178.  
 ANON, 1868a: Laibach, 26. Mai [Orig.-Corr.]. Ein Promemoria der Deutschen gegen die Slovenen. *Die Presse* 21, št. 147, s. p.  
 ANON, 1868b: Politische Revue. Inland. Wien. *Triglav*, 11. 4. 1868, s. p.  
 ANON, 1869: Tiskovna pravda »Slov. Naroda«. *Slovenski narod*, 25. 1. 1869, s. p.  
 ANON, 1870: Tiskovna pravda »Sl. Nar.« pred porotno sodnijo celjsko 13. decem. 1869. *Slovenski narod*, 11. 1. 1870, s. p.  
 BUNC, STANKO, 1933: Bibliografija. V: Janez Logar in Anton Ocvirk (ur.): *Levstikov zbornik*. Ljubljana: »Slavistični klub« na univerzi v Ljubljani«. Str. 365–411.  
 CVIRN, JANEZ, 2010: »Naj se vrne cenzura, ljubša bi nam bila!«: avstrijsko tiskovno pravo in slovensko časopisje (1848–1914). V: Mateja Režek: *Cenzurirano: zgodovina cenzure na Slovenskem od 19. stoletja do danes*. Ljubljana: Nova revija. Str. 13–44.

- DOVIČ, MARIJAN, 2020: Slovenski literati in cesarska cenzura: izbrani primeri iz dolgega 19. stoletja. V: Luka Vidmar (ur.): *Cenzura na Slovenskem od protireformacije do predmarčne dobe*. Ljubljana: Založba ZRC. Str. 243–286.
- DOVIČ, MARIJAN, 2021: Slovenian Literature and Imperial Censorship after 1848. *Slavica TerGestina* 26: 268–295.
- GLOBOČNIK, DAMIR, 2004: Ričet z Žabjeka. *Zgodovina za vse* 11, št. 1, str. 19–32.
- GLOBOČNIK, DAMIR, 2018: Prvi uredniki Slovenskega naroda. *Teorija in praksa* 55, št. 4, str. 817–833.
- HRIBAR, IVAN, 1928: *Moji spomini*. Ljubljana: Merkur.
- JESENKO, JANEZ, 1884: *Naši časniki in časopisi*. Ljubljana: Ivan Železnikar.
- JUDSON, PIETER M., 2018: *Habsburški imperij: nova zgodovina*. Prev. Ana Monika Habjan. Ljubljana: Sophia.
- JURČIČ, JOSIP, 1871: Listek. Anton Tomšič. *Slovenski narod*, 3. 6. 1871, s. p.
- JURČIČ, JOSIP, 1875: Sobotni Slovenski narod. *Slovenski narod*, 14. 9. 1875, s. p.
- JURČIČ, JOSIP, 1984: *Zbrano delo*. II. zv. Ur. Janez Logar. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- KAVČIČ, JAKOB (prev., ur.), 1889: *Kazenski zakon o budodelstvih, pregreškib in prestopkib z dne 27. maja 1852 št. 117 drž. zakonika z dodanim tiskovnim zakonom z dne 17. decembra 1862 št. 6 d. z. ex 1863 in drugimi novejšimi zakoni kazenskopravnega obsega*. Ljubljana: Društvo Pravniki.
- LEVSTIK, FRAN, 1863: Kaj se nekaterim zdi ravnopravnost. *Naprej* 1, št. 42, str. 167.
- LEVSTIK, FRAN, 1868: Unsere Deutsch-Liberalen. *Triglav*, 6. 6. 1868, s. p.
- LEVSTIK, FRAN, 1881: Zgodovina slovenskega slovstva. V: *Ljubljanski zvon* 1, št. 10, str. 631–637.
- LEVSTIK, FRAN, 1959: *Zbrano delo*. 8. zv. Ur. Anton Slodnjak. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- LEVSTIK, FRAN, 1961: *Zbrano delo*. 9. zv. Ur. Anton Slodnjak. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- LOGAR, JANEZ, 1933: Levstik v boju s prvaki. V: Janez Logar in Anton Ocvirk (ur.): *Levstikov zbornik*. Ljubljana: »Slavistični klub« na Univerzi v Ljubljani.
- MALLE, AVGUŠTIN, 1979: *Die slowenische Presse in Kärnten 1848–1900*. Celovec: Slovenski znanstveni inštitut (disertacija).
- MATIČ, DRAGAN, 2021: O tiskovnih zadevah na območju Deželnega sodišča v Ljubljani (kot tiskovnega sodišča) od leta 1873 do leta 1889. *Arhivi* 44, št. 2, str. 281–294.
- MELISCHEK, GABRIELE, in JOSEF SEETHALER, 2005: Von der Lokalzeitung zur Massenpresse. Zur Entwicklung der Tagespresse im österreichischen Teil der Habsburgermonarchie nach 1848. *Jahrbuch für Kommunikationsgeschichte*, št. 7, str. 52–92.

- OLECHOWSKI, THOMAS, 2006: Das Preßrecht in der Habsburgermonarchie. V: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*. Zv. VIII/2. Ur. Helmut Rumpler in Peter Urbanitsch. Dunaj: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften. Str. 1493–1533.
- PRIJATELJ, IVAN, 1925 Levstikov politični list »Naprej«. V: *Razprave II*. Ljubljana: Znanstveno društvo za humanistične vede. Str. 121–220.
- PRIJATELJ, IVAN, 1955: *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina*, 1. zv. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- PRIJATELJ, IVAN, 1956: *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina*, 2. zv. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- SLODNJAK, ANTON, 1959: Opombe. V: Fran Levstik: *Zbrano delo*. 8. zv. Ur. Anton Slodnjak. Ljubljana: Državna založba Slovenije. Str. 319–444.
- SLODNJAK, ANTON, 1961: Opombe. V: Fran Levstik: *Zbrano delo*. 9. zv. Ur. Anton Slodnjak. Ljubljana: Državna založba Slovenije. Str. 451–548.
- UREDNIŠTVO, 1863: Čestitim gg. bralcem. *Naprej* 1, št. 49, str. 195.
- ZAJC, MARKO, in JANEZ POLAJNAR, 2012: *Naši in vaši: iz zgodovine slovenskega časopisnega diskurza v 19. in začetku 20. stoletja*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- ŽIGON, AVGUST, 1917: Bridka zgodba iz Levstikovega življenja. *Slovan*, št. 15, str. 97–102, 154–160, 234–240.
- ŽIGON, TANJA, 2004: *Nemški časnik za slovenske interese – Triglav (1865–1870)*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije.
- ŽIGON, TANJA, 2019: Miroslav Vilhar v luči ohranjenih pisem in korespondence. V: Dragica Jaksetič (ur.): *Miroslav Vilhar in njegov čas: ob 150. obletnici Prvékega tabora na Kalcu*. Pivka: Občina. Str. 63–91.